

Provizórium

Naplójegyzetek 2004-ből. Részlet a szerző *A kifordított ember* című, készülő naplókötetéből

5. Az idő kútja

Pozsony, 2004. június 20.

*Volt egy nő, úgy hívták: Gina,
csupa tőgy, csupa vagina.
Fűnek, fának,
csak Vajdának
nem jutott belőle – mi, na?*

Megint vége egy iskolaévnak, megint kihelyezett (ezúttal évfárró) tan-székülésünk volt Bélvátán, Mészáros Bandi kollégánk kertjében. Irodalmi bolhapiacot tartottunk, árulta mindenki a portékáját (érdekes sztorikat a tantárgyából), én felolvastam Várad Szabolcs néhány limerikjét, s végül a magaméiból is egyet, a fentebbit. Utánam Grendel beszélt, Krúdy novel-láját, az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél*-t kikiáltotta a magyar irodalom legjobb novellájának, s olyan lelkesen elemezte, hogy – kiesett a fogából a plomba. (Vö.: Várad Szabolcs: „Volt egy lány, lakhelye Tompa..., Oly hévvel dugott, hogy kiesett a fogából a plomba.”) Én meg kapva kaptam az akaratlanul feladott labdán, s elmondtam, hogy mikor az ezredes (az *Utolsó szivar*... főhőse) a párbaj előtt betér az Arabs Szürkébe, előbb egy hentesnél tepertőt vesz, s a hentesné egy verskötetből tép csomagolópapírnak valót; az ezredes érdeklődésére pedig, hogy hogyan került hozzá a verskötet, el-mondja: „Járt ide egy császárszakállas öregúr, aki verseskönyveket hordott nekem. Ismeri talán. Vajda Jánosnak hívták...” – Szomorúan hahotáztunk Vajdán, Krúdyn, a költősorson, önmagunkon.

Június 22. Orbán Viktor beszél a rádióban. A riporter megjegyzé-sére, hogy ha a nagymamának négy kereke lett volna, ő lett volna az

omnibusz, így replikázik: Mi már voltunk egyszer omnibusz meg az omnibusz lovai is, de nem hagyjuk magunkat többé lóvá tenni. – Orbán tud vitatkozni, bizonyos retorikai készséget nem lehet elvitatni tőle. A riporter (Farkas Erika) további kérdésére (Hogyan lehet elviselni, ha az embert heroizálják vagy démonizálják?) mondja: Minél többet kell normális emberként, normális emberek között élni: családban, barátok között, emberi társaságokban. Akkor az ember maga is megmarad normálisnak. „Én Felcsúton, a szülőfalumban érzem jól magamat, s nem a parlamentben és az újságokban.” – Én meg a diákjaim között érzem jól magamat. Bent voltam az egyetemen, szemináriumom volt. A téma: az élet és halál középkori vetélkedése. „Elmegyek meghalni. Mire szeressem én azt, azki keserő végzetőt ígér? Kinek szerelme héjjába való, mire szeretöm azt? Inkább elmegyek meghalni” – a diákjaim nem akarták elhinni, hogy a középkori ember mindezt komolyan gondolta. Kijöttem az egyetem épületéből, tele volt a Šafárik tér promóciózókkal, gyönyörű fiatal lányokkal, erős, vidám fiúkkal. A XXI. század nem akar tudni a halálról.

Június 28. Oravec Imre portréfilmje megy a tévében. Oravec abszolút költő, nem alkuszik, megy a maga útján. De abszolút-költőisége mellett is van ereje szülőfalujában, Szajlán szép házat építeni, és bele szép, fiatal feleséget vinni. Valahogy így terveztem én is az életemet. Kopár dolgozószobámban, csaknem bútortalan, szőnyegtelen, szerzetesi környezetemben, a padlón felpúpozott könyvek között sokáig azzal vigasztalgattam magamat, hogy mindez csak átmenet, provizórium, egy-két év, és minden megváltozik. Aztán maradtam, s most már valószínűleg életem végéig maradok az átmenetben, a provizóriumban. De hát nem átmenet-, nem provizórium-e a szép feleség és a szép ház is? A végső Nagy Állandóság, a Nemlét előtt? „A gazdagság gyönyörűsége engem meg nem tart, sem az bujaság az én életemet meg nem hosszabbejtja!”, mondja az *Elmegyek meghalni* kezdetű, középkori haláltánc bíró hőse. (Savanyú a szőlő, bíró uram!)

Június 29. Kiosztották (a Zichy-palotában) az Asszociáció (a Szlovákiai Írószervezetek Hálózata) díjait, köztük a szlovákiai magyar költők számára alapított Forbáth Imre-díjat is.

Ez utóbbit Tóth László kapta, s én laudáltam. Szlovákul persze. A szövegem elhangzása után odajött hozzám Štefan Drug (a szlovák Tatra Kiadó szerkesztője, régi barátom), s gratulált, hogy a tiszta, szabatos szlováksággal megszégyeníttem a született szlovákokat is, „Nebola tam ani jediná chybička.” (Egyetlen hibácska sem volt benne.) S nekem hirtelen

Móricz Zsigmond jutott eszembe, aki valahol leírja, hogy a Nagy Magyar Alföld valamelyik zugában egy pap meglepően tiszta, helyes magyarsággal prédikált. Az írónak gyanús volt a dolog, megkérdezte, ki ez a pap, s kiderült, hogy egy, a Felvidékről odaszakadt tót fiú, aki a teológián tanult meg magyarul. Azaz: aki az anyjától vagy egy közösségtől tanulja a nyelvet, akarva-akaratlan megtart valami sajátos kiejtést, akcentust, ductust, hanghordást a gyermekkora nyelvéből, csak az iskolában tanult nyelv steril, tiszta, helyes, hibátlan. S ami Móriczot illeti: semmi új a nap alatt, csak megfordultak a dolgok. Most mi, tanult (szlovákiai) magyarok beszélünk a leghelyesebben, „legszebben” szlovákul. – A mellettem ülő Tóth Laci ezek után az orrom alá nyomta a magyarul előkészített köszönőszövegét, hogy nem fordítanám-e neki le gyorsan szlovákra. Mit tehettem?, lefordítottam, s jól megtűzdeltem a szövegét tősgyökeres szlovák idiomákkal. A díjazottak közül ő, az egyedüli magyar kapta a legnagyobb tapsot.

Június 30. Araszol az idő. Vége a hónapnak, az iskolaévnak, s lassan az életnek is. A nyári szünetben el kéne menni a szülőfalumba, Gömörpéterfalára is (ha már az elmúlt hónapokban annyi más helyet sikerült bekalandoznom), bejárni még egyszer a gyermekkorom színtereit, de egyedül, hogy kellően mélyre ereszkedhessem az „idő kútjában”. – Vissza, Miatyánk! A *József és testvéreiben* a „múlt kútjáról” van szó: „Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?”, így kezdődik a híres regényfolyam. Mélységes mély a múltamnak a kútja. De ne mondjam inkább pincének? Ma leereszkedtem a pozsonyi Krym kávéház pincéjébe, illetve hát az éttermébe. Valamikor, nem is olyan régen, harminc éve, ha lehet, szinte napjában megfordultam a Krymben: rendszerint ott ebédeltem. Korábban azért, mert a munkahelyemtől, az *Irodalmi Szemle* szerkesztőségétől harminclépésnyire volt az épület, később meg, mikor már Nyitrán dolgoztam (tanítottam), de a lakhelyem továbbra is Pozsony volt, szóval később meg azért, mert a lakásomtól, a Martinček utca 30-ból egyenes buszjárat vitt oda, de egyébként is megszoktam már a helyet, a pincéket (főleg Nórát, egy Pozsony-szerte híresen jó alakú pincérlányt, nemrégén találkoztam vele, hústoronyszerű matróna lett belőle!), s ha Nyitráról „hazajöttem”, akkor tulajdonképpen a Krymbe mentem. Ma tehát leszálltam a Krym-pincébe, mintha a múltamba szálltam volna alá, de hol van már a régi Krym! Elegáns, szeparés, faburkolatú *restaurant* lett belőle. Féltem, meg ne kérdezzék tőlem, hogy mit keresek, mert mit mondhattam volna? Hogy a múltamat? A múltunkat hiába keressük kint, belül van az, bennünk, nagyon mélyen, valahol ott, ahol már a spirituális régiók kezdődnek. Megidézéséhez rendszerint kell egy külső tárgy,

amelyre rátesszük a kezünket, mint a spiritiszták az asztalra. Szóval, az én asztalom ma a Krym-pince volt. (Az egyetemhez is közel van.) Megidéztam a múltamat, leereszkedtem mélységes mélységeibe. Ami a teljesen megváltozott szcenéria ellenére is megcsapott a Krym helyiségében, az az egykori mérhetetlen magányom volt. A hatvanas és a hetvenes évek első fele a kozmikus egyedüllét és rettenet ideje volt számomra, s ezt a spirituális létet nagyon sokszor éppen itt, ebben a félhomályos pincében, az egyedül elfogyasztott ebédek fölött éltem meg a legintenzívebben. S mindez számomra elsősorban már valószínűleg akkor is a világegyetemnek ehhez a pontjához fog kötődni, ha közben az egész Krymet lebontják.

Július 5. Új ünneppel szaporodott a szlovák naptár: ma Cirill és Metód napja van. A Szlovák Nemzeti Párt hiába akarja évek óta Komárom főterére állítani a két hittérítő szobrát, a komáromi magyar honfiak nem engedik. Ahelyett, hogy kifognák a szelet Slotáék vitorlájából, s ők is magukénak vallanak a két apostolt! Hisz mindkettő életrajzában szerepelnek a magyarok is (paradox módon a szlovákok, legalábbis ezen a néven, nem), Cirillnél például így: „A magyarok szemügyre vevén őt, isteni parancsra lecsillapodtak, és elkezdtek előtte hajlongani, s bölcs intelmeit meghallgatván, szabadon engedték egész kíséretével.” Történt ez valamikor 860 körül, a Krím-félsziget környékén, mikor is Cirill hazatérőben volt a kazároktól. Tudom, tudom!, lehetett a Kárpát-medencében ügködő Cirill és Metód akár Bizánc ügynöke is, mint ahogy akkor, Európában szinte minden területfoglalás hittérítéssel kezdődött, de ez nem változtat a tényen: szent életű emberek, sok nyelven beszélő hittudósok, s bizonyos értelemben nekünk, magyaroknak krónikásaink is voltak. Azokból az idők-ből nem bővelkedünk eleinkről szóló híradásokban, jobban meg kellene becsülnünk minden meglevőt.

Július 7. Aczél Géza költészetének kései újravirágzása csoda, mint legújabb versében (*Népszabadság*, július 3.) a „kivirágzó úri laboda”. A korábbi *bús férfi* ötvenhét éves, morózus úr lett, elégiája, letargiája és iróniája kihelyeződött valamiféle ember-űrbe, s kitölti, mint a makáma a teljes könyvoldalt, s minden, ami korábban a *szegény kisgyerekekre* és a *bús férfikorra*, a szűkös világokra, sűrű korokra, társadalmi rendszerekre vonatkozott, most a lét teljességére kezd vonatkozni. A. G. kikísérletezte a létezésszakma versbéli, de maximálisan oldott, posztmodern gyakorlásának a módját.

Július 9. A Diákkönyvtár az Európa Kiadó rendkívül hasznos sorozata. Jó, hogy a rendszerváltás után megmaradt, sőt megújult. Szégyen, nem

szégyen: sok Shakespeare-mű az én könyvtáramban is csak ilyen „diákkiadásban” van meg. Ennek a sorozatnak köszönhetően tudom most összehasonlítani Vörösmarty és Mészöly Dezső *Learjét*: az 1969-es Shakespeare *Négy dráma* című kiadvány Vörösmarty, az 1999-es Shakespeare *Öt dráma 2*. Mészöly fordításában hozza a nagy művet. Nem korszakos felfedezés, de azért leírom: Vörösmartyé jobb, „Shakespeare-ebb”. Csak egyetlen példa. Vörösmarty: „Fújj, szél, szakadj meg, fújj, dühöngj. Vihar, / Felhő, omoljatok le, míg a tornyot / S a szélvitorlát elsüllyesztitek.” Mészöly: „Fújj, szél, szakadj meg, fújj, dühöngj! / Zivatar, zápor, zúdulj, hogy a várfok / S az érckakas a vízözönbe fuljon!” Mészöly érckakásra cseréli a stilszerűbb, régiesebb *szélvitorlát* (amely egyébként érdekes magyar–szláv tautológia: a *vitrola* eredeti alakjának, a délszláv *vetrilónak* a töve szintén azt jelenti, hogy *szél*), a *felhő* motívumának elhagyásával megfosztja a jelenetet a kozmikus dimenzióitól. Az ő magyarítása száraz, pontos, Vörösmartyé romantikus, eget, földet mozgató – hitelesebben Shakespeare. A tanárok párhuzamba állíthatják a kettőt, a diákok választhatnak. A kiadó maximálisan teljesített.

6.

Minimáltapasztalatok

Julius 27. Megint tökéletesen kívül a szellem világán, érdektelenül téblábolok dolgozósobámban, könnyel pásztázza szemem a könyvespolcaimat, az egymás fölött, mellett, alatt szorongó könyveimet. Akár egy halom hasított fa – mondhatná a falun született, archaikus népfí, aki valaha még maga is vágott fát, s ha egy-egy pillanatra megállt szusszanni, elgyönyörködött a hasábok növekvő halmában, de az urbánus *homo sapiens*, aki a szellemi kimerültségnek és fáradtságnak olyan fokán van, hogy pillanatnyilag semmi, de semmi nem érdekli, természetesen más hangsúlyokkal mondja, gondolja ugyanazt. Olyan levertséggel nézi könyvei halmát, amely levertségben egyszerre van benne a József Attila-i *Eszmélet* sztoicizmusa és kiábrándultsága, az elmúlt napok, hetek kimerültsége, fáradtsága és valami homályos szorongás, félelem attól, hogy ez a szellemi érdektelenség, impotencia állandósul, és ő már örökre kinn marad a gondolatnélküliség sivatagában. A már szellemileg leépült Nietzsche mondta egyszer a könyvekkel bajlódó nővérenek: „Ó, Lisbeth, régen én is írtam néhány jó könyvet!” Le sem tudom írni, micsoda árvaság a szellem minden összefüggéséből kirekesztve lenni! – Találomra kihúzok egy könyvet a halomból – Szobotka Tibor: *Hazugság*. Lassan derengeni kezd valami: valaki valahol nekem azt mondta, Szobotka kitűnő író. Olvasom a beveze-

tőjét: „Márk Miklós minden ünnepélyesség nélkül kijelenti, hogy elhagyja Verát, az írónőt.” Aztán ez a Márk később pontosan úgy utazik el Verával Olaszországba, mint az *Utas és holdvilág* Mihály Erzsivel. S ő is rettenetesen sokat tud Itáliáról, akárcsak Mihály. Főleg az irodalom- és művészettörténetekből. Coleridge-et idézi a *Vén Tengerészből*: „körös-körül csupa víz, s egy csepp sem iható”. Keresem a könyveimben a *Vén Tengerészt*, újra el akarom olvasni, nem találom. Megtalálom helyette a *Kubla kánt*:

„*Kubla kán tündérpalotát építtetett Xanaduban*

*S e szakadékból, forrva, zakatolva,
mintha a föld gyors lélegzete volna,
hatalmas forrás lüktetett elő:
torkából, mint felugró jégeső
vagy mint a pelyvás mag a csép alatt,
ívben repült a sok nagy szirtdarab”*

Elfeledkezem a *Hazugságról*, s észrevétlenül elkezdem élvezni az ember együttélését a természeti erőkkal, elemekkel, hatalmasan feltámad a Coleridge-éhségem, s már nem Szobotka miatt keresem makacsul tovább a *Vén Tengerészt*, hanem Coleridge monumentális-kozmikus képei miatt, az embert valamiképpen a világokat mozgató istenek mellé emelő angol Tó-iskola fantasztikuma és misztikuma miatt. – Aztán egészen máshol, de mégiscsak megtalálom, amit keresek:

„*Egyszerre szél zúdult reánk,
gyilkos, kemény vihar
és délnek vert a fergeteg
iszonyú szárnyaival.
Rézsút dül az árbóc, a tat lemerül,
– és mint aki vad hajszán menekül
s bár ellene árnya eléri: tovább
fut s egyre előre tart:
úgy szállt a hajó, úgy vert a vihar
s közel volt már a Sark.”*

Órák múlva, miután a *Vén Tengerésznek* mind a hét részét végigizgul-
tam, jutott eszembe Szobotka Tibor, s tértem vissza a *Hazugsághoz*. Át-
olvastam azt is, becsülettel. Sok részét, bevallom, csak becsületből. Sok
14 minden túl van itt adagolva, s gyakran csap közhelyes moralizálásba a filo-

zófia. Ha ennyi bölcs rosszat akarok olvasni az ember „mélystruktúrájáról”, lelkeről, erkölceiről (illetve erkölcstelenségéről), akkor inkább az ősforrást, Schopenhauert olvasom. Ő legalább nem keveri a bölcseletet irodalmi, műtörténeti, irodalomtörténeti divatokkal és házasságszédelgéssel, hanem mondja a magáét, egyenesen, kertelés nélkül. De azért hazudnék, ha azt mondanám, hogy semmi sem tetszett a Szobotka-regényben. Hozzávetőlegesen az tetszik benne, ami a már említett *Utas és holdvilág*ban. S ez most látszólag ellentmond annak, amit az előbb a nemtetszésemről mondtam, de a sok nem tetsző tónus, ha nincs túlادagolva, akkor azt a *neofrivolitást* adja ki, amelyben Szerb Antal annyira eredeti, s amelynek a *magyar irodalomban* nevet is ő adott. (Azért kell itt a *magyar irodalmat* aláhúzni, mert például a cseh és francia irodalomban egy fél évszázaddal később Milan Kundera majd a Szerb Antaléhoz és Szobotkáéhoz hasonló „frivol” életérzést a „lét elviselhetlen könnyűségének” nevezi: „...a teher teljes hiánya azt okozza, hogy az ember könnyebbé válik a levegőnél, immár csak félig valóságos, s bár mozdulatai szabadok, semmi jelentőségük sincs.” De Szobotka sokkal frivolabb, mint (esetleges) mestere, Szerb Antal. (Bizonyára ismerte a *Pendragon legendát* s az *Utas és holdvilág*ot, akkor írta a *Hazugságot*, mikor emezek éppen megjelentek, a harmincas évek közepe táján.) S nagyobb a kísérletező kedve is, mint Szerbnek, több benne a világirodalmi hatás. Alkalmazza például Joyce „tudatfolyamát”, „belső monológját” is, amely akkor még meredeken modern szövegszervezési módszer lehetett. – De ki mondta nekem egykor, hogy Szobotka Tibor kitűnő író, ki hívta föl rá a figyelmemet? Nézem a könyv kiadási évét: 1985. Hirtelen leesik a tantusz. Állunk 1985-ben a Radnóti Színház előcsarnokában, négy-öt pesti szüfrazsett és én, s természetesen irodalomról beszélgetünk. Ö. Csilla Vladimír Holanról áradozik (egyszer csináltunk a cseh költőről egy közös adást a rádióban), aztán elfogy a mondanivalója, az enyém is, a szüfrazsett-kör magába záródik, s én kívül találok magamat rajta. Eloldalgok. Egy névvel a fejemben: Szobotka Tibor. Kitűnő író, méltatlanul hallgatják el – mondta róla Ö. Csilla, mielőtt Holanra rátért volna. Másnap megveszem az éppen akkor új Szobotka-könyvet: *Hazugság – Száműzésben*. Magvető, 1985. Az író akkor már három éve halott, a hagyatékából került elő első regényének, a *Hazugságnak* a kézírata. 1985-ben csak beleolvastam a könyvbe, nemigen hódított meg, most felrázott a letargiámból. S ez már önmagában is nagy dolog!

Július 28. Gyermekkorom falujában a szukák után csavargó kan kutyák nyakába éjszakára koloncot (egy vastag, botszerű fadarabot) akasztottak, hogy ne tudjon futni. Nézem a nyakamba akasztott hordozható

EKG koloncát (az ún. holtert), s borús dolgok jutnak róla eszembe. Szukák után futni?! Ugyan! Az én holterom nem is kolonc (bár eléggé terhes, kényelmetlen a hordása!), hanem „fekete doboz”: gyűjti a közeledő katasztrófám előjeleit. Gyalog megyek a (pozsonypüspöki) kórházból a kiadóba, a temetkezési vállalat hirdetőablája előtt a helyi plébános, K. atya áll, talán számba veszi az e heti halottakat. A Madáchban, az asztalomon a napi posta. Kibontom a *Népszabadságot*, s olvasom benne Podmaniczky Szilárd interjút, egy prózaíró érdekes, eredeti „minimáltapasztalatait”, gondolatait a környezetéről: „Fél éve nem láttam az eget!”, „A nyitott ajtón át benéztem a kocsmába. Láttam egy pacákot, aki reggel, öt perccel a nyitás után már sörözött.” „Már megint benyitottam egy történetbe!” – A prózaírónak mindenről történetek jutnak eszébe, a költőnek és a filozófusnak mindenről (koloncról, papról) a halál.

Július 29. A Posonium-díj egyik idei laureátusa Szűcs Enikő költő, író, performer volt. Cseppfolyós, neoavantgárd költészetével, verseinek sokszor szadizmusba futó testiségével a szlovákiai magyar kritika nemigen tud mit kezdeni. Pedig a szövegeiben ilyen zseniális „minimáltapasztalatok” is csöstell vannak: „Minden emberhez szótárt kellene írni! – Egyszer S. F. (ez feltehetően nő, T. Á.) meglátogatott és mint egy madám, mindenemet átnézte, hogy rend van-e nálam. A lemezjátszóm teteje poros volt, miután a madám elment, akkor vettem észre, hogy egy pinát rajzolt a porba.”

Július 30. Remarque immár klasszikus regényének, a *Nyugaton a helyzet változatlan*nak az 1962-es magyar kiadását lapozgatom. A 126–127. oldalon nagy sár- (vagy vér-?) folt. – Mózes még kőbe véste a *Tízparancsolat* szövegét. A későbbi korok sem adták alább a kőnél: az épületek nemcsak az ember lakhatását biztosították, hanem szellemiségének, kultúrájának is maradandó vehikulumai voltak. Aztán jött a Gutenberg-galaxis. A könyv, a papír már kevésbé tartós, mint a kő, de még mindig tartósabb, mint az elektronika. És bár ún. konnotációt is sokkal kevesebbet hordoz, mint a kő (ez utóbbiból mint vehikulumból például ki lehet olvasni a kézműves művészi hajlamait is), még mindig őrizhet akaratlan mellékjelentéseket. Az elektronika viszont már csak a pusztá főjelentést rögzíti. Avagy képzeljünk el egy sár- vagy vérfoltot a képernyő-mutatva szimulakrumon! Nna, szóval a *Nyugaton a helyzet változatlan* 126–127. oldalán nagy sárfolt éktenkedik. Nyár volt, mikor a regényt először olvastam, 1962 nyara. Akárcsak Paul, a regény főhőse, én is katona voltam, s én is éppen szabadságon voltam otthon. Anyám lent matatott a pincekonyhánkban, én hátul, a régi házban, a könyveim között. S kint olyan sűrű volt a meleg, hogy a kés, ha

belevágom, megáll benne. „Bakancsom alatt megcsikordul a lépcső. Oda-
fönn ajtó nyikorog, valaki a korlát fölé hajlik. A konyhaajtót nyitották ki,
éppen krumplicánkot sütnék, érzik a szaga a házban – hiszen ma szombat
van, s bizonyosan a nővérem az, aki a rácson áthajolva lenéz.” A történet,
amelyet olvasok s a jelen, amelyet élek, összefolyik. Azzal a különbséggel,
hogy „aki a rácson áthajolva lenéz” (a pincekonyha fölötti „tisztaszobá-
ból”), az nem a nővérem, ha nem egy magyarországi rokon-fiatalasszony
(nem vér szerinti!), nálunk vendégeskedik, s már harmadik napja csábítga-
tom, menjünk el a kurinci tóra fürödni, s ma végre ráállt. Áthajolt a rácson,
s lekiáltott, mikor indulunk? S egy óra múlva már motorozunk is (250-es
fekete Jawa motorbiciklim van, az első fizetésemből vettem, még mielőtt
„berukkoltam”), száguldunk végig a Barkóságon, a Rima völgyén, s M.
hosszú haja zászlóként lobog, úszik utánunk. De mindez már nincs benne
a *Nyugaton a helyzet változatlanban*, mint ahogy a kurinci fürdést követő
szerelmes éjszaka sincs benne, csak énbennem él élesen, erősen, s most
paradox módon mégis úgy érzem, hogy az egész csak a Remarque-könyv
„konnotációja”, hogy a regény volt és van, de az én egykori liaisonom csak
volt, s a könyv szükségeltetik hozzá, hogy újra legyen, így hát mégiscsak
Remarque könyvében van az én történetem is. Hatvankilencben meghalt
anyám, Pozsonyba kellett költöztetnem a könyveimet. A galamblelkű Batta
Gyuri barátom, költő, újságíró volt a fuvaros. Kis, piros Fiatja színültig
telt könyvvel, s úgy megsüllyedt a hatalmas teher alatt, hogy szinte ráfon
mentünk. Újbánya és Aranyosmarót között összevettem a galamblelkű
költővel, megálljt rikoltottam, s a könyveimet az utolsó darabig kidobál-
tam az út mellé, a vizesárokba. Nna, szóval akkor kerülhetett Remarque-
ba a sárfolt (vagy vérfolt?). Amilyen mértékben öregszünk (egyénenként
és emberiségként), olyan mértékben válunk függelékévé a könyveinknek.
Anyám halála után a péterfali tárgyi örökségemből semmit sem mene-
kítettem át pozsonyi otthonaimba, nem akartam emlékezni. De mostani
könyvtáram jó felét még otthon gyűjtöttem. Valamennyiről tudom, mikor
és hol vettem, milyen körülmények között olvastam el először. Közvetve
szereplője is vagyok könyveimnek. Nem csak olvasója.

7.

A Lajtán túl – Ázsia

Augusztus 2. Levélfogalmazvány Bertók Lacinak a *Háromkák* című
verskönyvéről: „Itt három sorban dönteni kell. A korábbi verseid, mint a
termeszek, szétrágják az alany és állítmány köteleit, a cselekvést. Az Isten
a természetben millió évekig alakuló és kialakult Törvény, Rend, Mű-

ködés. Az ember az Isten, a Törvény ellen lázadó angyal. Napjainkban lázadásunk és győzelmünk fanyar gyümölcsét rágcsgáljuk – tanácstalanul. Versben, filozófiában, politikában, mindennapjainkban.”

Augusztus 22. Tegnap Martoson voltam. (Martos község Komáromtól nem messze, a Nyitra folyó partján. 1965-ben voltam ott utoljára, a csallóközi nagy árvíz idején, amikor is az egész falu víz alatt volt, csak csónakon lehetett megközelíteni.) Most a Feszty Árpád Művelődési Park hívott meg, az ott táborozó fiatal íróknak adtam elő. (A parkot régi ismerősöm, Katona István – korábban az Ifjú Szívek népművészeti együttes koreográfusa, a néptánc szakembere – hozta létre 2001-ben, magánerejből. Jelenleg is ő működteti.) Mondhatom, egy nap és egy éjszaka a paradicsomban éreztem magamat. S nemcsak a résztvevők permanens félmeztelensége miatt, hanem mindenekelőtt amiatt az olajozottan működő *szabadság* miatt, amely a Park sokirányú, sokrétegű nyüzsgésében, ember, állat és természet együttélésében érződött: a fák zölden üzemeltek, alattuk szamarak legelésztek, kergetőztek, a tóban hattyúk úszkáltak, a szabadtéri színpadon lányok, fiúk néptáncokat próbáltak, a színpad mögött pesti színészek vártak a sorukra, hogy majd ők is próbálhassanak, írók, költők műveiket olvasták föl egymásnak, előadásokat hallgattak, s odább fafaragók dolgoztak s árulták portékáikat. S Katona Pista mint valami demiurgosz sétált teremtetett természetében. A fiatal szerzők között ott volt Gazdag Jóska is, Babits soraival ajánlta figyelmembe kitűnő novelláskönyvét (*Kilátás az ezüsfenyőre*):

*„Amit legjobban fáj üzenni,
hogy mennyire senki és semmi
vagyunk”*

Babits 1918-ban írta e sorokat (a *Kakasviadal* című versében), az első nagy „világviadal” idején, később, miután az utolsó töklevel is leszáradt a feje fölül, maga is módosított véleményén, s kimondta: nem az a feladatunk, hogy legyünk valakik, hanem hogy a feladatunkat teljesítsük, hogy a helyünket betöltsük a nap alatt. – Egy nap és egy éjszaka abban a boldog illúzióban éltem, hogy ez lehetséges.

Augusztus 28. Szeptember 23-án Szörényi László-est lesz a Magyar Intézetben. Nekem kellene bemutatnom a humanista irodalmunk tudós kutatóját, de irodalomtörténészként tulajdonképpen csak kevésbé ismerem. Irodalomkritikusként ismertem meg még a *Mozgó Világ*-korszakában a

nyolcvanas években, akkor, amikor vállig érő haját hordott és koromfekete volt, mint Zrínyi Miklós, s később (Grendel főszerkesztősködése alatt) néhányszor az *Irodalmi Szemle* szerkesztőségében is megfordult. Most kell pótolnom hiányosságomat, s van mit, mert László barátom könyvei számosak. Lenyűgöző az olvasottsága, műveltsége, a rendszerteremtő fantáziája, az epikus-mesélő vénája, nemzeti aktualizáló hajlama. Egy helyen Hieroklész püthagoreus filozófus tudóscsúfoló anekdotáit idézi Szenci Molnár *Lusus poeticijéből*: „A tudósnek meghal a kisfia. Nagy tömeg gyűlik össze a temetésre, s a gyászoló apa szégyenkezik, hogy ily nagyszámú érdeklődőnek csak egy kis halottat tud felmutatni. – Verebeket akar fogni, tehát megrázza a fát, amelyen a verebek tanyáznak, és széttárt köpennyel a fa alá áll. – Meghal egy barátjának az ikertestvére: a kondoleálásnál érdeklődik, hogy ő halt-e meg vagy a testvére. – Bocsánatot kér az orvostól az utcán, hogy most éppen nem beteg.” Szörényi László távolról sem ilyenfajta tudós, ő mindig tisztában van a tudás gyakorlati jelentőségével is. Az életszeretet legalább annyira lobog benne, mint a tudásszeretet. Ezt bizonyítja állandóan jelen levő, bővérű humora is. – A *Lusus poetici* tanúsága szerint ez a humor bizonyos mennyiségben Szenci Molnár Albert latin nyelvű műveiben is megvan, a tudós Szenci Molnár magyar nyelvű műveiből azonban teljességgel hiányzik. Mintha azokat egy más, egy kedélybeteg Szenci Molnár írta volna. Quot linguas calles, tot homines vales – úgy látszik, ez annyit is jelent: ahány nyelvet beszélsz, *annyiféle* ember vagy.

Augusztus 29. Befejeződött az olimpia. Ezúttal nem sok főlemelő jelenet volt benne, hiányoztak a katartikus, lélekmosdató események. Ma, az utolsó nap azért fölkerült rá a korona: a magyar vízilabdázók egy kegyetlenül kemény mérkőzésen megverték az ősriválist, a szerb csapatot, s aranyérmesek lettek. Kásás Tamás, a csapat legjobbjá pedig, a meccs után, takaratlanul elmondta az igazat a szerbekről: gyűlölnek, sőt utálnak bennünket, annál nagyobb az értéke a győzelmünknek. – Szerintem pedig az sem semmi, hogy ezek a nagydarab, széles vállú, hatalmas bicepszű „pesti srácok” nem tudnak visszagyűlölni. A győzelmi dobogóra félig letépett fülekkel, összeverve bár, de fegyelmezetten álltak föl. Mellettük, az emelvény második fokán ellenfeleik. Ezúttal valóban Európa és a Balkán került egymás mellé. Csak hát elég-e az első hely s az európai nimbusz vigasznak?! Ha tudják büntetni az ún. gyűlöletbeszédet, miért nem büntetik a gyűlölet-testbeszédet, a „gyűlölet-sportot” is?

Szeptember 1. Szlovák állami kitüntetést kaptam. A nagy, aranyozott bronzkeresztbe az van belevésve, hogy Rad Ludovita Štúra III. triedy, azaz

a Lúdvit Štúr érdemrend III. fokozata. Az átadás a pozsonyi várban történt, körülbelül azon a helyen, ahol 260 éve a *Vitam et sanguinem* zúgott, és az érzékenyült magyar nemesek bizalmat szavaztak a könnyező királynőnek, Mária Teréziának. Ünnepi külsőségekben most sem volt hiány, jelen volt Szlovákia köztársasági elnöke, a fél parlament s az egész kormány. Persze nem az én tiszteletemre vonultak ki, de mese nincs!, a kitüntettek között én is ott voltam. A szabadkozó fogalmazás pedig oda céloz, hogy mivel az érdemrendet átadó köztársasági elnökről megvan a véleményem (nemzeti elfogultságát tekintve Mečiar II., csak alamuszi kiadásban és szerényebb értelmi képességekkel), miután az értesítést a kitüntetésemről megkaptam, egy pillanatra megfordult a fejemben, hogy nem veszem át, de aztán elképzeltem a botrányt, s visszakoztam. Nem akarok botrányhős lenni, irtózom a cirkusztól. Átvettem hát a keresztet. Az elnök, a színészként kifestett, kinyalt Ivan Gašparovič a fülembe súgta, hogy reméli, továbbra is szolgálni fogom a szlovák és magyar nép közeledését, barátságát, s ezzel az én jelenetemet véget is ért, következtek a politikusok. Színház volt ez bizony, csak nem a javából: a politikusok általában másod- és harmadrangú színészek, ha nem egyenesen ripacsok. Csillogni akarnak, művészi tehetség nélkül. Gašparovič például egész idő alatt hol a haját, hol a kabátja hajtókáját igazgatta, s mikor köszöntőjével sorra került, elmondta, hogy 1992-ben ugyanebben a teremben hirdették ki az önálló Szlovák Köztársaság megalakulását, s milyen nagy megtiszteltetés és élmény a számára, hogy most, tizenkét év elteltével ugyanott áll, de most már államelnökként, és kitüntetések adhat át az arra érdemes *szlovák* tudósoknak és művészeknek. – Szóval végigszórakoztam a furcsa színelőadást. Nem hiányoztak a kosztümök sem: a parlamenti díszőrség az 1848-as szlovák felkelők (rikító népviseletből és soha nem látott egyenruhából kombinált, a *Fekete város* Bibók Zsigájának uniformisára emlékeztető) ruháiban pompázott. A záró- és leghitelesebb jelenetre pedig itthon került sor: a feleségem, mikor a súlyos keresztet kicsomagoltam, csak annyit mondott: inkább munkát adtak volna a fiadnak! (Árpád fiam fél éve munkanélküli.)

Szeptember 2. „Árpád fiam!” Olvasom a tegnapi bejegyzésem utolsó mondatát, s közben a rádió *Kopogtató* című műsorát hallgatom. Egy parasztkocsmáros beszél a nagyapjáról, aki őt gyerekkorában „édes kis szolgámnak” nevezte. – Könny szökik a szemembe: milyen gyönyörű! Nekem is van ilyen varázsszavam, de nem a gyermekkoromból, az én gyermekkorom nem volt ilyen pihepszavakkal bélelve. Valamikor a hatvanas évek közepén Veres Péter Pozsonyban járt. Mentem végig a mai Felkelés téren (egykor Vásártérnek hívták), s a hátam mögött megszólalt az író:

Árpád fiam, várjál egy cseppet! – Azóta sem mondta nekem senki annyi bensőséggel, hogy „Árpád fiam”. Kikoptak a nyelvünkéből a meghitt fordulatok. S nemcsak a nyelvünkéből, hanem belőlünk magunkból is.

Szeptember 7. Mosonmagyaróváron jártam, *Élet és Irodalmat* az egész városban nem lehet kapni. Magyarországon a vidék még mindig erősen „népi”. Mosonmagyaróvár meg még annál is népibb. A könyvesboltban csak Nagy László, Juhász Ferenc, Nagy Gáspár és Csoóri Sándor kapható. A nyolcvanas években kialakult új irodalmi kánon valahol a Kelenföldi pályaudvaron vesztegel. Aki Pozsony felől közelíti meg a várost, annak egy hídon kell átmennie, előtte beleütközik egy táblába, ez áll rajta: Lajta folyó. Nekem, a táblát látva s az irányokat kicsit összekeverve, mindig az egykori bonmot jut eszembe: Lajtán túl – Ázsia.

Szeptember 17. Adalékok a készülő Szörényi-bemutatómhoz: „Mit én most regélek, mind elmondta más, / a kertnek szüretjén, hol nő a tudás” – így kezdődik a *Sahnáme* tizenegy szótagos sorainak az óceánja, azaz a Sahok, vagyis Királyok könyve. (Szörényi a latin mellett perzsa szakos is, a Sahnámet bizonyára eredetiben olvasta.) Ha jól értem, a híres kezdő sorok azt jelentik, hogy Firdauszi csak mintegy lejegyezte a gyümölcsszedők által mesélgetett történeteket, vagyis a Sahnáme úgy készült, mint a naiv eposzok általában. Szörényi szerint Arany János a Csaba-trilógiához a *Sahnámet* vette alapul: egyiknek sincs összefogó központi cselekménye, mindkettő hősi énekek laza sora. Arany feltételezése szerint ilyen szerkezete volt az ősi magyar naiv eposznak is. Ez utóbbi adat azért fontos a számomra, mert a feltételezett magyar naiv eposzról magam is régen készülök írni. – Egyébként pedig jól elzalogosítottam magamat az ígéreteimmel, előadás-tervezeteimmel az egész évre: szeptember 23-án Szörényi Lászlóról kell beszélnem, október 20-án Zólyomban tartok előadást a 450 éves Balassiról, 30-án Péterfalán, szülőfalumban díszpolgárrá avatnak, novemberben, a Pozsonyi Casinóban szerzői est, ugyanabban a hónapban, Szencen a *Faustus*omból bemutatnak egy részletet, s bevezetőt kell hozzá mondanom. S halmozódnak az asztalomon a Szörényi-könyvek is, s még csak az 1989-es *Múltaddal valamit kezdeninél* tartok. S csak úgy lopva nézek bele a napokban kapott angol nyelvű magyar költészeti antológiába (Makkai Ádám: *In Quest of Miracle Stag*, 2. kötet), amelyben nekem is van hat versem, címek szerint a *Mogorva csillag*, a *Megtérés*, a *Kárhozat*, a *November*, az *Ébredés*, a *Fejezetek egy kisebbségtörténelemből*. Vajon mit mondott a fordítónak (Kenneth White-nak) a *Megtérés* és a *Kárhozat*, ha egyiket *Return*-nek, a másikat *Damnation blues*-nak fordította?